

DRIE VERGETEN GENTENAARS VOOR EEN WIJL UIT HET VER- GEETBOEK GEHAALD

Zeer onlangs verscheen een boek dat ruimschoots verdient vermeld te worden. Niet omdat het iets te zien zou hebben met de topografie, de toponymie of de politieke geschiedenis van onze stad, maar wel omdat het ons *in alle kleuren* herinnert aan een tijd toen niet weinig Vlaamse steden op het gebied van de kunsten toonaangevend waren.

Omstreeks 1481 bestelde een kerkelijke hoogwaardigheidsbekleder in een Gents schildersatelier een talrijke reeks miniatuurtjes die bestemd waren om een *breviarum* (brevier, getijden boek, gebedenboek) luisterrijk te verluchten. Aan dat schilderen werd meer dan 10 jaar gewerkt. Dan was het boek bijlange nog niet klaar. Het moest immers op een luxueuze wijze ingeboden worden en voorzien van een nog luxueuzer schrijn. Aldus kwam niet alleen een prachtig meesterwerk tot stand maar meteen een van de meest volumineuze manuscripten die ooit voortgebracht zijn : 27,5 cm x 21,5 cm x 13,5 cm. De verluchting bestond uit 12 kalenderbladen, die beroemd zullen worden, en 110 volbladminiaturen verdeeld over 831 folio's.

Vrij vlug na zijn voltooiing kwam het brevarium in het bezit van Antonio Siciliano, de ambassadeur in Vlaanderen van de hertog van Milaan. Deze verkocht het in 1514 aan de kardinaal *Dominico GRIMANI*, die het een ereplaats bezorgde in zijn ruim 15000 banden tellende bibliotheek. Na diens dood passeerde het als erfgoed verschillende GRIMANI-handen. Uiteindelijk werd het handschrift, dat voortaan BREVIARUM GRIMANI zal genoemd worden aan de Marciana (Marcus-Bibliotheek te Venetië). Daar berust het nog.

In de loop van de 19de eeuw werden kalenderbladen als litho's en later als chromolitho's gereproduceerd. Lang heeft men om zeer begrijpelijke redenen (gebruik van kunstlicht) vermeden er foto's van te laten maken. Ten slotte heeft men dan toch - mits het in acht nemen van een maximum van voorzorgen - de kleurenfoto's maar laten betijen. Een eerste maal voor omtrent een halve eeuw, een volgende keer nu 7 jaar geleden. Het resultaat was een onverhoopt succes. De uitgeverij Electa Editrico, Milan, mocht dan ook onverdeeld prat gaan op het genomen initiatief : het wereldkundig maken van de 12 kalenderbladen plus evenveel bijbladen en van de 110 grote miniaturen. Vanzelfsprekend voorzien van Italiaanse teksten. Weldra zorgden "Thames and Hudson Ltd, London" en "Gebrüder Mann, Berlin" ervoor dat respectievelijk een Engelse en een Duitse versie van de Italiaanse uitgave op de markt kwamen. Op het einde van 1977 vergastte Ar-

cade ons èn op een Franse èn op een Nederlandse versie van het hoe langer hoe meer bekend geworden Breviarium Grimani.

Het is op deze editie dat we even de schijnwerper willen richten. Een machtig boekwerk is het waarop wij kijken : 29,5 cm x 26 cm; bladspiegel 20 cm x 19 cm; kalenderbladen en bijbladen 24 cm x 18 cm; de 110 platen 22,5-23 cm x 16,5-17 cm; in het geheel 304 bladzijden druks. De vertaling van de tekst is van G. J. De Landtsheer.

Wat ons aangespoord heeft om ons met het manuscript bezig te houden - zie de titel van dit opstel - is het feit dat we geconfronteerd worden met een authentiek GENTS, door GENTENAREN uitgevoerd meesterwerk. Vroeger was men de mening toegedaan dat de miniaturen moesten toegeschreven worden aan een Memlinc, een Gossaert, een David. Tegenwoordig heeft men de volkomen zekerheid dat Horenbout en twee van de Benings verantwoordelijk zijn voor de verluchting van het werk.

Sanders Bening was de stamvader van een der voornaamste schildersgeslachten die Vlaanderen ooit voortgebracht heeft (wie weet was het een van zijn voorvaders, een Bennin of een Benin, naar wie een Gentse straat genoemd werd : de Bennesteeg). Hij werd waarschijnlijk te Gent geboren; verwierf er het meesterschap in 1469. In 1489 ging hij zijn tenten opslaan te Brugge, die kunststad bij uitnemendheid. Dat verhuizen naar daar moet ons niet verbazen : andere vakgenoten deden het vóór hem; ik denk aan Jan van Eyck en aan Memlinc. Nog andere zullen het na hem doen. Dat hij evenals Jan met een voet in Gent is blijven staan, dat wil zeggen daar als het paste kwam werken, wordt indirect bewezen door het feit dat hij er in 1519 overleed. In hetzelfde jaar dat Maximiliaan I overleed, Karel de Vijfde tot keizer gekroond werd, Magellaan zijn wereldreis aanving. Het is Sanders' grote verdienste geweest dat de Vlaamse miniatuurkunst aan de Franse invloed onttrokken werd.

Zijn zoons Simon en Pol evenals zijn kleindochter Livina traden prompt in zijn voetspoor. De laatstgenoemde twee zullen we in ons verhaal niet betrekken in tegenstelling met Simon.

Simon werd te Gent geboren in 1483-84. Na zijn vaders leerling geweest te zijn verwierf hij het meesterschap in 1508. Uiteraard te Brugge, want daar woonde immers het gezin Bening. Hoewel hij zich specialiseerde in het schilderen van miniaturen wist hij zich ook te onderscheiden als portrettist (tot ons gekomen zijn o.a. een zelfportret (Louvre, Parijs) en een portret van een monnik (Victoria en Albert Museum, Londen). Hoeveel handschriften hij verlucht heeft of helpen verluchten, kan onmogelijk bepaald worden. Behalve in ons Breviarium Gri-

mani schittert zijn naam niet minder luisterrijk in een lange rij al even luxueuze manuscripten : in de *Statuten van de Orde van het Gulden Vlies* (Wenen); in het *Livre d'heures van Rouen*; in het *Getijdenboek van Hennessy* dat in 1535-1540 het levenslicht zou gezien hebben. De Staat schafte zich in 1874 het handschrift aan om het in de Koninklijke Bibliotheek te deponeren. Het was "de schitterendste aanwinst van het Handschriftenkabinet sedert zijn aanhechting bij de Kon. Bibl. in 1837". (Rijkdom van de Kon. Bibl. van België, blz. 86) Door de zorgen van de Bibl. werden de 12 prachtige kalenderbladen in prentkaartformaat uitgegeven. Het is bekend dat P. Bruegel voor het schilderen van zijn *Jaargetijden* zich laten inspireren heeft door Simons miniaturen.

De derde miniaturist van het Breviarum Grimani was niemand minder dan *Geraard Horenbout*. Deze uitnemende kunstenaar werd omtrent 1465 te Gent geboren. In die stad verwierf hij in 1487 het meesterschap. Hij overleed er ten laatste in 1541.

Evenals Simon ging hij in de leer bij Sanders Bening. Van de drie verlichters is hij ontgensprekelijk de uitbinker. Van zijn hand zijn dan ook de reeds vermelde 12 kalenderbladen en een vrij groot aantal volbladminiaturen. Horenbout is bovendien een uitzonderlijk vruchtbare artiest geweest. Niet alleen in de hoedanigheid van miniaturist, doch evenzeer als paneelschilder deed hij zich gelden : denk in dit verband maar aan de portretten van Lieven van Pottelsberghe en Livina de Steelant, die u in ons Museum kunt bewonderen.

Van 1514 tot 1521 was Geraard de hofschilder van onze landvoogdes Margaretha van Oostenrijk, voor wie hij, geholpen door een paar vakgenoten van minder formaat, het gebedenboek *Hortulus Animae* (Hof der Zielen) van schilderijtjes voorzag. Een boek van maar liefst 528 folio's. Verwondert het u dat het in de Hofbibl. van Wenen terecht kwam ? Een bijzonderheid : In 1809 liet Napoleon het meesterwerk met nog een karrevracht andere kunstwerken naar Parijs overbrengen. Gelukkig niet voor eeuwig want na zijn val keerde het ongedeed naar Wenen terug, doch met op zijn eerste bladzijde de stempel van de Bibl. National.

In 1939 gaf het Bibliographisches Institut, Leipzig de 12 kalenderbladen uit als illustratie van een *Zeitglöcklein, ein Kalender für das Jahr 1939*. Horenbout was tevens een bekende aan het hof van de Engelse koning Hendrik VIII.

We denken er niet aan al de boeken op te noemen waaraan hij meege werkt heeft. Een ervan zijn we ons zelf verplicht aan te halen, vooral omdat het in België bewaard wordt. Het betreft het zg. *Breviarium Mayer van den Bergh*, aldus genoemd omdat het berust in het Museum

Mayer van den Bergh te Antwerpen. De erin voorkomende miniaturen zijn van zijn hand of van die van Simon Bening of van de al even bekende, evenals Horenbout omstreeks 1465 geboren Jan Provoost, gestorven te Brugge in 1529. Een paneelschilder van internationaal formaat van wie een lange resem werken menig museum verrijken : Brugge, Parijs, Madrid, Genua, Cremona, Windsor, Leningrad, Rotterdam. Het Breviarium Mayer van den Bergh ontstond omtrent het jaar 1510 en is bijzonder rijk aan miniaturen : 12 kalenderbladen, 36 volbladschilderijtjes, 20 kleinere werkjes, 157 randversieringen en talloze initialen.

Om terug te keren naar ons *Breviarium Grimani*. Het is een onvolprezen meesterwerk : een sobere band, kwaliteitspapier, mooie letter en, zoals we ten overvloede aangetoond hebben : een schat van miniatuurwerk. Waar naar zijn geld, hoor ik u zeggen. De prijs (6900 frankjes) zouden we bezwaarlijk overdreven, buitensporig durven te noemen ware het niet dat de binder - in de veronderstelling dat de kerel die eretitel verdient - in plaats van het een soepele rug te geven, het een blok beton als cadeau opgesolferd heeft. Het is namelijk bepaald onmogelijk het boek open te leggen. Wil men dat kost wat kost wèl doen, dan staat u niets anders te doen dan met beide handen het wederspanning ding te bedwingen of met gewichten aan de slag te gaan. Doet men dat niet dan flapt het geopend deel van het boek als een knipmes dicht. Alleszins geen bewijs dat een relikwie met de vereiste piëteit vereerd wordt.

M. VAN WESEMAEL

EEN NIEU LIEDT VAN DE MOORDADIGHE FEYTEN GECOMMI- TEERT DOOR ADRIAEN DE JODE BINNEN DE STEDE VAN GHENDT

De gebeurtenissen.

Op maandag 28 april 1664 vindt men te Gent in een huis tegenover de vleeshalle de lijken van Livina Bernaert, echtgenote van Martinus van der Brugghe, lakensnijder, haar dienstmeid Christina de Scheppere en haar kind Elias van der Brugghe, zes maand oud. Dit feit verwekte zeer grote opschudding. Dezelfde dag wordt Adriaen de jode, zoon van Adriaen aangehouden toen hij een paar bebloede schoenen trachtte te verkopen aan de vrouw van een schoenlapper. In de gevangenis wordt